

Oedeem en oedeemtherapie

Oedeem en oedeemtherapie

Onder redactie van:

H.P.M. Verdonk

Met medewerking van:

Dr. J.D. Banga

Dr. R.J. Damstra

Dr. P. Klinkert

Drs. S.I. Langendoen

Prof. dr. H.A.M. Neumann

P. de Paepe

Dr. M.J.M. de Rooij

E.C. Stutterheim MSc

T. Stutterheim-Hasper

H.P.M. Verdonk

Drs. H.G.J.M. Voesten

Drs. O.R.M. Wikkeling

T. Zee

Bohn
Stafleu
van Loghum

Springer Media

© 2011 Bohn Stafleu van Loghum, onderdeel van Springer Uitgeverij

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of opnamen, hetzij op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Samensteller(s) en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een betrouwbare uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor drukfouten en andere onjuistheden die eventueel in deze uitgave voorkomen.

ISBN 978 90 313 50575

NUR 751

Tweede druk 2011

Ontwerp omslag: A-Graphics design, Apeldoorn

Ontwerp binnenwerk: TEFF (www.teff.nl)

Automatische opmaak: Pre Press Media Groep, Zeist

Bohn Stafleu van Loghum

Het Spoor 2

Postbus 246

3990 GA Houten

www.bsl.nl

Inhoud

Auteurs 7

Voorwoord 9

1 Anatomie en fysiologie van het lymfe-systeem 11

- 1.1 Het lymfesysteem als onderdeel van de circulatie 11
- 1.2 Het lymfesysteem 13
- Literatuur 21

2 Anatomie en fysiologie van het veneuze systeem 23

- 2.1 Inleiding 23
- 2.2 De bouw van de venenwand 23
- 2.3 Beenvenen en armveneren 25
- 2.4 Het lagedruksysteem 26
- 2.5 Verplaatsing van bloedvolumes binnen het lagedruksysteem 27
- 2.6 Invloed van de weefseldruk 28
- 2.7 Fysiologische betekenis van de veneuze tonus 28
- 2.8 Drukcomponenten van de bloedsomloop 28
- Literatuur 29

3 Anatomie en fysiologie van de microcirculatie 31

- 3.1 Inleiding 31
- 3.2 Endotheel 31
- 3.3 Capillairen 31
- 3.4 Opbouw microcirculatie 32
- 3.5 Organisatie van het interstitium 33
- 3.6 De functionele eenheid histion 33
- 3.7 Werking van een histion 33
- Literatuur 35

4 Lymfoedeem 37

- 4.1 Inleiding 37
- 4.2 Pathofysiologie 37
- 4.3 Classificatie van lymfoedeem 39
- 4.4 Epidemiologie van lymfoedeem 45
- 4.5 Diagnostiek 45
- 4.6 Uitgangspunten voor behandeling van lymfoedeem 49

- 4.7 Organisatie van lymfologische zorg en richtlijnen 50
- Literatuur 51

5 Chronische veneuze insufficiëntie 55

- 5.1 Inleiding 55
- 5.2 Pathofysiologie van de veneuze insufficiëntie 55
- 5.3 Symptomatie van de veneuze insufficiëntie 58
- 5.4 Varices 60
- 5.5 Diagnostiek van de veneuze insufficiëntie 61
- Literatuur 62

6 Oedeem 63

- 6.1 Inleiding 63
- 6.2 Pitting oedeem 64
- 6.3 Klinische differentiële diagnostiek 64
- 6.4 Teken van Stemmer 65
- Literatuur 65

7 Differentiële diagnostiek oedeem 67

- 7.1 Inleiding 67
- 7.2 Algemene oorzaken van oedeem 67
- 7.3 Oorzaken in het veneuze systeem 68
- 7.4 Lymfoedeem 70
- 7.5 Diverse aandoeningen 71
- 7.6 Klinische benadering 74
- Literatuur 76

8 Meten 77

- 8.1 Het doel van meten 77
- 8.2 Meetinstrumenten voor de (fysio)therapeut bij lymfatische zorg 77
- Literatuur 88

9 Oedeemprotocol 89

- 9.1 Inleiding 89
- 9.2 Visie op het menselijk functioneren 89
- 9.3 Doelstelling oedeemprotocol 90
- 9.4 Onderzoeksdeel 91
- 9.5 Conclusies uit het onderzoek 93
- 9.6 Behandeldeel 93
- Literatuur 94

- 10 Oedeembehandeling 95**
 - 10.1 Inleiding 95
 - 10.2 Lymfoedeem 95
 - 10.3 Veneus oedeem 99
 - 10.4 Aanpassingen 99
 - Literatuur 103

- 11 Voorlichting en huidzorg 105**
 - 11.1 Inleiding 105
 - 11.2 Plaats binnen de gezondheidszorg 105
 - 11.3 Wat stellen we ons voor bij voorlichting? 106
 - 11.4 Randvoorwaarden voorlichting 106
 - 11.5 Toepassing van de voorlichting 107
 - 11.6 Effecten van voorlichting 108
 - 11.7 Continuïteit in het zorgproces 108
 - 11.8 Vormen van voorlichting 108
 - 11.9 Huidveranderingen bij lymfoedeem 109
 - Literatuur 111

- 12 Bandageren 113**
 - 12.1 Inleiding 113
 - 12.2 Werking compressieverband 113
 - 12.3 Keuze van de zwachtels 114
 - 12.4 Andere materialen 114
 - 12.5 Materialen voor de behandeling van één onderbeen 114
 - 12.6 Vorm van de benen 115
 - 12.7 Zwachtelen met druk 115
 - 12.8 Het bovenbeen zwachtelen 117
 - 12.9 Zwachtelen bij genitaal oedeem 118
 - 12.10 Zwachtelen bij abdominaal oedeem en thorax-oedeem 118
 - 12.11 De arm zwachtelen 119
 - 12.12 Problemen en gevaren van het zwachtelen 122
 - 12.13 Lymfetaping 123
 - 12.14 Alternatieve technieken 123
 - 12.15 Wrapping 123
 - 12.16 Het gezicht zwachtelen 123
 - 12.17 Indicaties bandageren 125
 - 12.18 Contra-indicaties bandageren 125
 - Literatuur 125

- 13 Oefentherapie 127**
 - 13.1 Inleiding 127

- 13.2 Ademhaling 127**
- 13.3 Beweging 131**
 - Literatuur 136

- 14 Massage 139**
 - 14.1 Manuele lymfedrainage 139
 - 14.2 Oedeemhandgrepen 168
 - 14.3 Het zelf toepassen van massage 169
 - 14.4 Veneuze manuele technieken 169
 - Literatuur 170

- 15 Fysiotechniek 173**
 - 15.1 Inleiding 173
 - 15.2 De fysiotechnische behandelvormen 173
 - 15.3 De invloed van fysiotechnische behandelvormen op lymfestelsel en oedeem 173
 - 15.4 Contra-indicaties fysiotechniek 177
 - 15.5 Toepassing van fysiotechnische behandelvormen bij oedeem 177
 - Literatuur 181

- 16 De therapeutisch elastische kous 183**
 - 16.1 Inleiding 183
 - 16.2 Wat moet de therapeut weten over therapeutisch elastische kousen? 183
 - 16.3 Het breien van kousen en elastische kousen 184
 - 16.4 Verschillen tussen vlakgebreide en rondgebreide kousen 184
 - 16.5 Typen en uitvoeringen 185
 - 16.6 Het aantrekken van therapeutisch elastische kousen 188
 - 16.7 Nawoord 189
 - Literatuur 190

- 17 Operatieve ingrepen bij lymfoedeem 191**
 - 17.1 Inleiding 191
 - 17.2 Chirurgische behandeling bij lymfoedeem in de extremiteiten 191
 - 17.3 Operaties in extremiteiten met duidelijke tekenen van lymfoedeem 197
 - 17.4 Samenvatting 200
 - Literatuur 200

- Register 203**

Auteurs

Dr. J.D. Banga is internist te Ede.

Dr. R.J. Damstra is dermatoloog te Drachten.

Dr. P. Klinkert is chirurg te Heerenveen.

Drs. S.I. Langendoen is dermatoloog te Rotterdam.

Prof. dr. H.A.M. Neumann is hoogleraar Dermatologie te Rotterdam.

Ph. de Paepe is kinesitherapeut en docent op de Virginia Cool School te Brugge.

Dr. M.J.M. de Rooij is dermatoloog te Venlo.

E.C. Stutterheim MSc is docent Fysiotherapie te Utrecht.

T. Stutterheim-Hasper is docent Fysiotherapie te Utrecht.

H.P.M. Verdonk is fysiotherapeut en docent Fysiotherapie te Utrecht.

Drs. H.G.J.M. Voesten is vaatchirurg te Drachten.

Drs. O.R.M. Wikkeling is vaatchirurg te Drachten.

T. Zee is fysiotherapeut te Arnhem.

Voorwoord

Nao so nada.

Nunca serei nada.

Nao posso querer ser nada.

Aparte isso, tenho em mim todos os sonhos do mundo.

Ik ben niets.

Niets zal ik ooit zijn.

Noch kan ik meer zijn dan niets.

Afgezien daarvan, draag ik alle dromen van de wereld in mij.

Fernando Pessoa

Bij de eerste druk

Het op schrift stellen van enerzijds de bestaande inzichten, gestaafd op wetenschappelijk onderzoek en anderzijds de ervaring van deskundigen op het gebied van oedeemdiagnostiek en oedeembehandeling was een droom. Het voor u liggende boek is de verwezenlijking van de droom.

Een groot aantal mensen heeft meegeholpen bij de totstandkoming van dit boek. De auteurs vindt u bij de desbetreffende hoofdstukken. Op de achtergrond is een groot aantal mensen actief geweest. Een aantal mensen heeft meegewerkt bij de ontwikkeling van de oedeemtherapie en de manuele lymfedrainage in Nederland en België. Zij staan borg voor de basis van dit boek.

Eind jaren zeventig van de vorige eeuw vond mijn kennismaking met de manuele lymfedrainage plaats bij Virginia Cool, die zeer gedreven mij de technieken van de manuele lymfedrainage ad modum Vodder aanleerde.

Vooraf Peter van der Wind, flebologisch adviseur, bracht zijn kennis en vaardigheden over met betrekking tot compressietherapie; zijn speurtocht naar vernieuwingen is voor velen indrukwekkend.

Henk Hermsen is steeds een uitstekende collega, die

hulp biedt bij de analyse van cryptogrammen en oedeemtherapie.

De professionele en aangename samenwerking met docenten binnen het Nederlands Paramedisch Instituut vindt ook haar weerslag in dit boekwerk. JanDirk Banga heeft naast zijn eigen bijdrage gezorgd voor de nodige geestelijke steun.

Naast de dank aan mijn collega's gaat ook dank uit naar mijn patiënten, die zich belangeloos in dit boek laten zien en door de jaren heen mijn ervaring hebben vergroot.

Bij de mogelijkheid om menig uur achter de computer te werken zijn deze uren niet besteed aan Anita, mijn vrouw, en onze kinderen Joost en Janneke.

H.P.M. Verdonk

Bij de tweede druk

Tussen de eerste en tweede druk zijn twee auteurs, Peter van der Wind en Leo Nieuborg, overleden. Peter van der Wind heeft zich vooral ingezet voor de totale zorg van de patiënt met oedeem, waarbij de organisatie van deze zorg centraal stond. Hoewel de operatieve zorg van de patiënt met oedeem een andere wending neemt, is het bepalen van de plaats voor operatief ingrijpen door Leo Nieuborg van waarde geweest. Nieuwe auteurs zijn voortgegaan op hun pad.

Met name door inbreng vanuit het ziekenhuis Nij Smellinghe in Drachten komt de aandacht in de tweede druk nog meer op lymfoedeem te liggen. De onderwerpen diagnostiek, klinimetrie en therapie van lymfoedeem zijn in vergelijking met de eerste druk geactualiseerd. Het Expertise Centrum Lymfologie van Nij Smellinghe maakt hierbij zijn naam waar.

De inbreng van de andere en nieuwe auteurs geeft een nadere verdieping binnen de hoofdstukken. De huidzorg komt nu nadrukkelijk aan de orde.

Bij de mogelijkheid om een groot aantal uren achter de computer te werken zijn deze uren niet besteed met mijn vrouw Anita. Onze kinderen Joost en Janneke heb ik niet meer gestoord, want die wonen op zichzelf.

H.P.M. Verdonk